

„ODPOVĚĎ NEVĚDCE VĚDCI“, ANEB OBRANA ETNOGRAFIE PROTI KRITICE MARKA JAKOUBKA

Jiří Woitsch

Etnologický ústav AV ČR Praha

Jeden z mála českých sociálních/kulturních antropologů, který čte, zná a při své práci také používá texty a výzkumy národopisné, respektive etnografické, tedy Marek Jakoubek, dospěl v poněkud neorganicky připojeném závěru své studie v jednom z posledních čísel tohoto časopisu k „průlomovému“ zjištění: etnografie není věda (Jakoubek 2011)! Domnívám se, že tak učinil způsobem přinejmenším nešťastným, argumentačně chabě podloženým, ba přímo – zejména v kontextu některých pasáží celého jeho článku – úsměvným. Dovolím si tedy, jako jeden z mnoha českých etnografů, který čte, zná a při své práci používá i texty a výzkumy antropologické, na Jakoubkův text reagovat. Nemyslím si sice, což je nutné předeslat, že by jakákoliv debata o „míře vědeckosti“ jednotlivých oborů humanitních/sociálních věd (či nedejbože o jejich právu na existenci) byla důležitější než samotné bádání nad věcnými problémy, leč drobnou noticku a zasazení problému do širšího rámce vztahů etnografie a antropologie v České republice si Jakoubkův text přeci jen zaslouží. Nehodlám zároveň komplikovaně dokazovat, že etnografie vědou je, neboť jednak bych se nepochybně lapil do pastí stejného apriorismu, jako se to stalo Jakoubkovi, jednak se domnívám, že radikální úsudky typu „Tohle věda je a tohle není!“ jsou vždy na pováženou; nehodlám se jich proto dopouštět. Prozatím, myslím, postačí poukázat rozbořem slabin Jakoubkova textu na to, že se mu v žádném případě nepodařilo relevantně doložit, že etnografie vědou není.

Marek Jakoubek předně dospěl k závěru o nevědeckosti etnografie na základě kritiky jedné – údajně – modelové etnografické práce (Večerková 1983), jejíž výběr evidentně souvisí s věcnou náplní jeho článku (problematikou svatebních obřadů), nikoliv se snahou podrobit rozboru „ideální typ“ národopisného textu. Žádný takový modelový text nejspíše neexistuje, nicméně jisté, třebaže ne úplně šťastné, rysy kritizovaného článku vzápětí umožňují autorovi

přenášet jeho podobu na celý Jakoubkem zkonstruovaný „národopisný diskurs“. Naproti tomu „antropologický diskurs“ v jeho intencích není charakterizován v konkrétnu (tedy např. analogickým výběrem jediné studie, pokud možno pocházející třeba z 19. století) vůbec, pouze je obecně a zcela apriorně považován nejen za vědecký, ale samozřejmě za „lepší“. Výchozí tvrzení (antropologie = věda) není v žádném slova smyslu podrobováno falzifikaci, autorovy závěry mají tedy axiomatický, ne-li ideologický charakter.

Jakoubek dále nenabídl žádná jednoznačná kritéria pro posouzení toho, co vědou a vědeckým bádáním podle něj je, co není a proč. Tisíciletí trvající diskuse přitom naznačují, že nějaká obecně platná stanoviska lze nalézt jen obtížně a veškeré závěry mé i Jakoubkovy se proto nutně budou opírat o subjektivní noetické či filosofické pozice. Identifikujeme-li nicméně v etnografickém bádání jednotlivé „foucaultovské prahy“, přičemž jde samozřejmě jen o jeden z mnoha přístupů k charakteristice vědeckosti sociálněvědního výzkumu, pak lze poukázat na to, že etnografie jako taková (podobně jako historie) minimálně tzv. práh vědeckosti překračuje (Foucault 2002: 278). Zda a do jaké míry je tomu tak ve všech etnografických textech – což je nutné reflektovat, nechceme-li se dostat na úroveň Jakoubkovy axiomatičnosti –, by ovšem muselo být předmětem zcela konkrétních rozborů. Žádná homogenní etnografie, stejně jako homogenní antropologie, totiž u nás ani ve světě, odvažují se tvrdit, pěstována není. Z výše uvedeného zároveň vyplývá, že i kdybychom připustili (byť třeba z úplně jiných příčin) nevědeckost Jakoubkem zvolené práce Evy Večerkové, ta o celkové povaze etnografie jako disciplíny v žádném případě nemůže vypovídat. Jak trefně poznamenal v souvislosti s podobnými ataky na historii Jan Horský, i když nějaké nevědecké (ideologické či rétorické) aspekty identifikujeme třebas ve stovkách prací daného oboru, „to, že to tak v nesčetných pracích je, neznamená ještě přece ihned, že to z hlediska metody oboru ... není rozpoznatelné jako chyba“ (Horský 2009: 260). Proto nelze než zopakovat, že reprezentativnost jediného díla je pro hodnocení celého oborového diskursu naprosto nulová.

Marek Jakoubek se zároveň pokusil položit rovnítko mezi „nativní“ texty a etnografickou deskripci a dospěl k závěru, že popisy produkované etnografy jsou stejné, či spíše horší kvality než popisy produkované samotnými aktéry. Opět a jistě ne náhodou přitom zobecňuje závěry zcela marginálního výzkumu svatebního obřadu v kontextu zájmu o zcela marginální terén na etnografii jako takovou. Zamyslel se však alespoň nad tím, jakým způsobem jednotliví autoři používají pojmy (ve weberovském smyslu), jaké jsou cíle příslušných popisů, že

právě pokus etnografky o vytvoření (re)konstrukce průběhu svatebního obřadu je to, co odlišuje vědu od pouhých zápisků do deníčku? Jistěže můžeme vést polemiku, nakolik je taková rekonstrukce smysluplná, nicméně tím se dostáváme spíše k základním epistemologickým rozdílům mezi antropologií a etnografií, nikoliv k tomu, že vytváření obecných modelů je a priori nevědecké.

Věrohodnost Jakoubkových vyhocených tvrzení je dále narušena i záblesky jím samotným kritizovaného národopisného zobecňování ve stylu 19. století, tedy vlastní badatelskou či terminologickou inkonzistencí. Hned na několika místech textu a pár stran před „popravou“ etnografie jsou totiž užity sentence typu „tradiční bulharský zvyk“ (Jakoubek 2011: 122, 130). Obávám se, aniž bych se chtěl nějak přehnaně hlásit k (antropologickému) konstruktivismu, že nic takového neexistovalo a neexistuje, respektive o příslušných praktikách takto můžeme hovořit právě jen v rámci etnografického diskursu. Ten nicméně Jakoubek evidentně nevyznává. Jinak by těžko mohl užívat s odkazem na Budilovou (Jakoubek 2011: 108) i jinde pro označení etnografického studia svatby jeho – v českém jazykovém prostředí dosti matoucí – vymezení jako studia folklorních aspektů. V etnografickém slova smyslu totiž folklor znamená jen tanec, zpěv a narativitu, tudíž Jakoubek, domnívám se, pracuje v daném případě se striktně angloamerickým antropologickým pojmovým aparátem. Proč ale pak ten „tradiční zvyk“? Není to tak trochu zmatek?

Konečně, a to je zřejmě nejslabší článek Jakoubkova argumentačního řetězu, k potvrzení axiomatického tvrzení, že etnografie na rozdíl od antropologie není vědou, slouží četné odkazy na Paula Veyna (2010). Což o to – etnografie byla od počátku konstituována jako historická disciplína (a vyčítat jí to, což Jakoubek na rozdíl od jiných naštěstí nečiní, je směšné), a tudíž užití Veynovy kritiky historie na blízce příbuzný obor je relevantní. Otázkou nicméně je, proč právě Veyne? Dílo pochází z roku 1971, a i když jeho český překlad vyšel v roce 2010 (v bibliografii Jakoubkovy studie Veyne chybí, což opět jen potvrzuje dojem dodatečného přilepení kritizovaného „antiethnografického traktátu“), těžko to opravňuje tak precizního badatele, jakým Jakoubek je, k taktickému, ba přímo účelovému zamlčení celého kontextu, do kterého text spadá. Pochybuji totiž, že by nevěděl, s jakým dílem pracuje. Paul Veyne zastupuje spíše měkké křídlo tzv. narativistické kritiky dějepisců, tedy poněkud vyčpělého – ne zcela správně řečeno – postmoderního proudu myšlení, který se od sedmdesátých let 20. století ostře vymezil proti epistemologii staršího dějepisného bádání. Narativističtí kritici v ledasčems (zejména co se týče tzv. politických dějin) uhodili hřebíček na hlavičku a četné jejich teze nelze brát

na lehkou váhu, nicméně v nejširším slova smyslu měl jejich do důsledku dovedený antiscientistní postoj kladoucí rovnítko mezi psaní o dějinách a tvorbou krásné literatury pro historické vědy jen malý význam. Zaklíná-li se tedy Jakoubek autoritou Veyna, bere si na pomoc teze většinou považované za příslušným oborům (historie či etnografie) mimoběžné (Chartier 1997; Iggers 2002). Budiž mi nadto dovolena malá provokace: podíváme-li se na mnohé z Jakoubkových textů (signifikantně např. Jakoubek 2004) z hlediska jejich whiteovského sdělování (*emplotment*) a užívaných tropů (White 1973), pak samozřejmě ani on netvoří žádnou antropologickou vědu, ale jen satiry a komedie...

Shrňme tedy: Marek Jakoubek nepředkládá žádná jednoznačná kritéria pro označení etnografie jako „ne-vědy“, vychází z jediného zcela nereprezentativního příkladu, ocitá se v zajetí nijak nevyargumentovaného axiomu o až transcendentní „vědeckosti“ antropologie. Jeho jedinou oporou v širší teoretické rovině je čtyřicet let staré a především pro historické vědy jen omezeně platné dílo Paula Veyna. Těmito konstatováními bychom mohli skončit, celá věc má ovšem ještě jednu daleko nešťastnější rovinu. Považuji totiž za vysoce pravděpodobné, že Jakoubkův pokus o „odvědečtění“ etnografie bude v zápětí využit a zneužit těmi českými antropology a rádoby-antropology, kteří na rozdíl od něj nikdy žádný etnografický text pořádně nečetli. Je pro mě poněkud zarážející, že po systematických, promyšlených a naprosto oprávněných – byť bohužel do prázdna jdoucích – pokusech o rozhraničení oborových diskurzů (Nešpor – Jakoubek 2004, 2006) i po vlastních textech, které – ať se to Jakoubkovi líbí nebo ne – nejsou převážně ničím jiným než špičkovou etnografickou deskripcí či edicemi, kterých je český a československý národopis druhé poloviny 20. století plný (Jakoubek 2008, 2010a, 2010b), přichází autor s argumentačně mimořádně chabou ódou na jedinečnost a „všespasitelnost“ antropologie. Hodlá se snad badatel, který (být někdy poněkud formulačně vyhoceně) antropologii skutečně dělá, má o ní nadstandardní přehled a antropologicky píše a zároveň zná i něco málo z etnografie, přidat k sektářům, pro které je národopis nejstrašnější noční můrou (Skalník 2002)? Má Marek Jakoubek zapotřebí bojovat v symbolické rovině o uznání antropologie jako *jediné* disciplíny nárokuje si skutečně „vědecké“ studium lidských společností?! Uvědomuje si, že podobné půtky mohou mít i pro naši antropologii zničující účinky? Ve chvíli, kdy dětinská fascinace „Západem“ dávno pominula a naše tak příbuzné a zároveň hluboce rozdílné obory (Woitsch 2004) na sebe začnou dštít síru, nelze vyloučit ani takové situace, kdy skutečně „zatuchlý“ národopis dosáhne na nejružnější zdroje, včetně evropských, snadněji než

antropologie – a o peníze a body jde dnes v české vědě – bohužel – stále víc a víc. Většina těch, kteří o podpoře vědy rozhodují, totiž vlastní nějakou tu pěknou chaloupku a kroj po prababičce a do načinčaných skanzenů se s dětmi také rádi podívají. Naproti tomu antropologie se od osmdesátých let 20. století „pítvá“ jen sama v sobě a – šikovně a účelově fundraisersky vyhoceno – nenabízí společnosti nic než esoterické tlachání o zcela nesrozumitelných interpretacích interpretací. Myslím, že účelná spolupráce, uvědomění si zásadních teoreticko-metodologických rozdílů a vzájemný respekt bude vždy vhodnější, než výzvy k „souboji“.

Použitá literatura

- Foucault, Michel. 2002. *Archeologie věděni*. Praha: Herrmann a synové.
- Horský, Jan. 2009. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*. Praha: Argo.
- Chartier, Roger. 1997. *On the Edge of the Cliff. History, Language, and Practices*. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Iggers, Georg. 2002. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: NLN.
- Jakoubek, Marek. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu. Tractatus culturo(mo) logicus*. Praha: Socioklub.
- Jakoubek, Marek. 2008. „Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatelky. Edice Historyje rodu Čížkových a Karbulových Barbory Čížkové.“ *Český lid* 95, 2008, 4: 383-399.
- Jakoubek, Marek. 2010a. „Vojvodovští Češi očima svých sousedů.“ *Český lid* 97, 2010, 3: 281-299.
- Jakoubek, Marek. 2010b. „Sesek – zapomenutá česká obec v Bulharsku.“ *Český lid* 97, 2010, 2: 35-50.
- Jakoubek, Marek. 2011. „Synopse materiálů k vojvodovskému svatebnímu folkloru.“ *Lidé města* 13, 2011, 1: 105-144.
- Nešpor, Zdeněk R. – Jakoubek, Marek. 2004. „Co je a co není kulturní/sociální antropologie? Námět k diskusi.“ *Český lid* 91, 2004, 1: 53-79.
- Nešpor, Zdeněk R. – Jakoubek, Marek. 2006. „Co je a co není sociální/kulturní antropologie po dvou letech. Závěr diskuse.“ *Český lid* 93, 2006, 1: 71-85.
- Skalník, Petr. 2004. „Politika sociální antropologie na české akademické scéně po roce 1989. Zpráva pozorujícího účastníka.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38, 2002: 101-115.
- Večerková, Eva. 1983. „Svatební obřad bulharských Čechů a jeho proměny v jihomoravském pohraničí.“ *Časopis Moravského muzea v Brně, vědy společenské* 68, 1983: 251-264.
- Veyne, Paul. 2010. *Jak se píšou dějiny*. Praha: P. Mervart.
- White, Hayden. 1973. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Woitsch, Jiří. 2004. „Nezbývá než souhlasit!“ *Český lid* 91, 2004: 279-287.